

STUDIA AD ARCHAEOLOGIAM PAZMANIENSIA

MAGYAR ŐSTÖRTÉNETI KUTATÓCSOPORT KIADVÁNYOK

A szegvár-oromdűlői temető
és a Tiszántúl kora avar időszak

The Szegvár-Oromdűlő cemetery
and the Early Avar Period
in the Trans-Tisza Region

MARTIN OPITZ KIADÓ

PÁZMÁNY PÉTER KATOLIKUS EGYETEM RÉGÉSZETTUDOMÁNYI INTÉZET
BÖLCSÉSZETTUDOMÁNYI KUTATÓKÖZPONT
MAGYAR ŐSTÖRTÉNETI KUTATÓCSOPORT

Studia ad Archaeologiam Pazmaniensia

A PPKE BTK Régészettudományi Intézetének kiadványai

Archaeological Studies of PPCU Institute of Archaeology

Volume 25

ELKH Bölcsészettudományi Kutatóközpont

Magyar Őstörténeti Kutatócsoport Kiadványok

Volume 5

Studia ad Archaeologiam Pazmaniensia
A PPKE BTK Régészettudományi Intézetének kiadványai
Archaeological Studies of PPCU Institute of Archaeology

ELKH Bölcsészettudományi Kutatóközpont
Magyar Őstörténeti Kutatócsoport Kiadványok

Studia ad Archaeologiam Pazmaniensia
Nemzetközi szerkesztőbizottság /
International Editorial Board

Heinrich Härke
Eberhard Karls Universität (Tübingen, D)

Oleksiy V. Komar
Institute of Archaeology of NUAS (Kiev, UA)

Abdulkarim Maamoun
Damascus University (Damascus, SY)

Denys Pringle
Cardiff University (Cardiff, UK)

Dmitry A. Stashenkov
Samara Regional Historical Museum (Samara, RU)

Nikolai P. Telnov
Institute of Archaeology (Chişinău, MD)

Magyar Őstörténeti Kutatócsoport Kiadványok
Nemzetközi szerkesztőbizottság /
International Editorial Board

Balázs Balogh
Director General of the Research Center
for the Humanities (Budapest)

Pál Fodor
Honorary Director General of the RCH (Budapest)

László Klima
PPCU Institute of Archaeological Sciences
(Budapest)

Hakan Aydemir
Istanbul Medeniyet University (Istanbul)

Balázs Sudár
Institute of History of RCH (Budapest)

Attila Türk
Early Hungarians' History Research Team of RCH
(Budapest)

A szegvár-oromdűlői temető
és a Tiszántúl kora avar időszak

The Szegvár-Oromdűlő Cemetery
and the Avar Period
in the Trans-Tisza Region

Szerkesztők

LŐRINCZY GÁBOR – MAJOR BALÁZS – TÜRK ATTILA

BUDAPEST – SZEGED – SZENTES
2022

A kötet a Pázmány Péter Katolikus Egyetem,
a Bölcsészettudományi Kutatóközpont
és a Magyar Őstörténeti Kutatócsoport támogatásával valósult meg.

PÁZMÁNY PÉTER
KATOLIKUS EGYETEM

A kötet az Innovációs és Technológiai Minisztérium támogatásával a Tématerületi Kiválósági Program:
Magyarország és a Kelet kapcsolatának régészeti kutatása (Keleti Örökségünk PPKE Interdiszciplináris Történeti
és Régészeti Kutatócsoport [TKP2020-NKA-11]) projekt keretében valósult meg.

Rajz: Czabarka Zsuzsanna, Koncz Margit, valamint Dobó Bernadett, Szőke Ágnes és Vidovics Teréz

Sírfotók: Lőrinczy Gábor

Képszerkesztés: Ambrus Edit, Váczi Gábor

Temetőtérkép: Kamarási András

Angol fordítás: Csiky Gergely, Kondé Zsófia, Marcsik Antónia, Sebők Katalin, Siklósi Zsuzsanna

Borítókép: Kerek köbötéttel díszített préselt elektronkorong (Szegevár-Oromdűlő 1. sír)

Hátsó borító: Aranyozott felületű, kereszt alakú bronz szíjelosztók (Szegevár-Oromdűlő 1. sír)

Első előzéklap: Herzog-féle 1899-es térkép részlete. Körös–Tisza–Marosi Ármentesítő Társulat
„Ártérfejlesztési” összesítő térképének részlete. M = 1:28 800, színes, könyomatos.

Rajzolta 1899-ben Szentesen Herzog József.

Hátsó előzéklap: Második katonai felmérés (1819–1869) részlete

© A szerzők és a Martin Opitz Kiadó

© Pázmány Péter Katolikus Egyetem, Régészettudományi Intézet

ISBN 978-615-6388-30-8

HU-ISSN 2786-1538 (Studia ad Archaeologiam Pazmaniensia)

HU-ISSN 2064-8162 (Magyar Őstörténeti Kutatócsoport Kiadványok)

Minden jog fenntartva. Jelen könyvet, illetve annak részeit tilos reprodukálni, adatrögzítő rendszerben tárolni,
bármilyen formában vagy eszközzel – elektronikus úton vagy más módon – közölni a kiadó engedélye nélkül.

Felelős kiadó

Major Balázs intézetigazgató (PPKE BTK Régészettudományi Intézet)

Borító: auri grafika

Tördelés és layout: Váczi Gábor

Nyomda: Pauker Nyomdaipari Kft.

TARTALOM

Köszöntő	7
Szerkesztői előszó	9
Lőrinczy Gábor: <i>A szegvár-oromdűlői kora avar kori temető</i>	11
<i>The Avar-period populations of Szegvár-Oromdűlő and the Trans-Tisza Region</i>	282
Pásztor Adrien: <i>A szegvár-oromdűlői temető gyöngyleletei</i>	405
<i>Bead finds from the cemetery of Szegvár-Oromdűlő</i>	495
Vida Tivadar: <i>Sírkerámia a szegvár-oromdűlői avar kori temetőben</i>	509
<i>Grave pottery in the Avar Age cemetery of Szegvár-Oromdűlő</i>	545
Gulyás Bence – Samu Levente: <i>A szegvári övgarnitúrák úgynevezett maszkos vereteinek Kelet- és délkeleti kapcsolatairól</i>	555
<i>The connections of the belt mounts decorated with plant ornaments and human face depiction at Szegvár-Oromdűlő</i>	583
Csiky Gergely: <i>A szegvár-oromdűlői avar temető közelharci fegyverei (vágó- és szúrófegyverek)</i>	599
<i>Close-combat weapons (edged weapons and polearms) from the Avar Age Szegvár-Oromdűlő cemetery</i>	635
Csiky Gergely – Csizmadia-Csiky László: <i>A metallográfiai elemzések szerepe és lehetőségei a kora avar kori közelharci fegyverek vizsgálatában – Készítéstechnikai adatok két kora avar kori kardról</i>	647
<i>The role and possibilities of metallographic analyses on early Avar period close-combat weapons. Production technological data of two early Avar period swords</i>	653
Major Péter: <i>A szegvár-oromdűlői 6–7. századi temető páncélleletei</i>	661
<i>Armor finds from the 6th–7th-century cemetery of Szegvár-Oromdűlő</i>	665
Lőrinczy Gábor – Siklósi Zsuzsa: <i>A szegvár-oromdűlői sírok radiokarbon vizsgálatainak eredményei</i>	669
<i>The radiocarbon dating, Bayesian analysis, and archaeological interpretation of the Early Avar Age cemetery of Szegvár-Oromdűlő</i>	691
Fóthi Erzsébet: <i>A szegvár-oromdűlői temetőben eltemetett avar kori népesség vizsgálata többváltozós statisztikai módszerrel</i>	701
<i>Research of the origin of the Avar Age population buried in the Szegvár-Oromdűlő cemetery by multivariate statistical methods</i>	704
Marcsik Antónia: <i>Szegvár-Oromdűlő avar kori lelőhely humán csontanyaga. Újabb adatok az Alföld avar kori népességéhez</i>	707
<i>The Avar Age human skeletal remains at the site Szegvár-Oromdűlő. Newer data to the Avar Age populations on the Great Hungarian Plain</i>	733

Vörös István: <i>A szegvár-oromdűlő kora avar kori temető archaeozoológiai vizsgálata</i>	769
<i>Archaeozoological analysis of the early Avar period cemetery of Szegvár-Oromdűlő</i>	811
Tugya, Beáta – Stewart, John: <i>A szegvár-oromdűlői kora avar temető</i>	
<i>tojásmaradványainak elemzése</i>	885
<i>Analysis of the egg remains from the Avar Age cemetery of Szegvár-Oromdűlő</i>	892
A Szegvár-Oromdűlői kora avar kori temető térképe	895

A SZEGVÁR-OROMDÚLÓI KORA AVAR TEMETŐ TOJÁSMARADVÁNYAINAK ELEMZÉSE

TUGYA BEÁTA* – JOHN STEWART**

BEVEZETÉS

1980 és 1997 között a szegvári tsz homokbányájában Lőrinczy Gábor végzett megelőző leletmentést. A feltárt 36.000 m²-es területen császárkori telep, szarmata-, kora avar kori és 10–11. századi temető került elő. A kora avar kori sírok közül 467 temetkezést tártak fel.

A sírok közel fele gyermeksír volt, valamint a férfiakhoz képest az elhunyt nők voltak többségben. A temető sírjainak csak a 6%-át rabolták ki. A leletanyag a temetőrészt a 6. század utolsó harmadától a 7. század második harmadának végéig keltezi.

Sajátos temetkezési szokások jellemzik a sírokat: magas a fülke- és padmalyos sírok száma, gyakoriak a részleges állattemetkezések és a nagyszámú kerámiaedény koponya mellé helyezése.¹

A tanulmány a leletanyag egy kevésbé kutatott részét, a sírokba helyezett tojásmaradványokat vizsgálja. Két fontos kérdésre keressük a választ. Milyen fajok tojásai kerültek a sírokba? Kiköltött tojásokról van-e szó? Utóbbi kérdésre adott válasz segít annak eldöntésében, a tojásmaradványok ételmellékletekként értelmezhetők-e vagy valamilyen egyéb mögöttes, esetleges szimbolikus jelleget társíthatunk-e melléjük?

TOJÁSVIZSGÁLATI MÓDSZEREK

A temető 467 sírja közül csak 7-be helyeztek az elhunyt mellé tojást is, ez a sírok mindössze 1,5%-a. A 7 sírban összesen 9 tojás volt, közülük csak egy volt földlabdában, a többit mosott, gondosan csomagolt állapotban kaptuk meg. A vizsgálathoz azonban szükség volt a már mosott töredékek újbóli tisztítására, szárítására.

A tojástöredékek mennyisége változó, az 1–2 darabtól a több tucatig terjed (1. kép). Méretük csak ritkán haladja meg az 1 cm²-t, általában az alatt marad, sőt jelentős részük kisebb, mint 0,5 cm². A csak néhány apró töredéket tartalmazó sírok esetén nem az egész tojáshéjat, hanem annak kisebb részét tették az elhunyt mellé. Azonban a földben töltött hosszú idő alatt a maradványok még tovább töredezték.

A kutatás során binokuláris mikroszkóp alatti 48-84-szeres nagyításnál meghatároztuk a fajt. Ez a rossz állapotú, kopott belsejű tojástöredékek esetén nem volt lehetséges, ezért ezeknél, illetve ellenőrzés-

* Thúry György Múzeum, 8800 Nagykanizsa, Zrínyi M. u. 62; E-mail: tbea82@gmail.com

** University of York, Heslington, York YO10 5DD, Egyesült Királyság; E-mail: js1063@york.ac.uk

¹ Lőrinczy Gábor közlése alapján. Köszönjük neki, hogy felkért a temető tojásmaradványainak vizsgálatára és publikálására.

képpen minden tojásnál a Yorki Egyetemen, tömeg spektrométerrel a proteintartalmukat vizsgáltuk.²

Ez utóbbi módszer arra nem alkalmas, hogy megállapítsuk, kiköltött tojásokról van-e szó, pedig vizsgálatuk során ez a kérdés nagyon fontos.

1. kép: 1: Közepes mennyiségű héjtöredék a 143. síról; 2: Kis mennyiségű héjtöredék 639. síról; 3: Nagy mennyiségű héjtöredék a 698/2. síról

Minden tojás több héjtöredékét mikroszkóp alatt vizsgáltuk, a belső oldalukról mikroszkópos felvételek készültek. Mint említettük, voltak rossz állapotú, mikroszkóp alatti elemzésre nem alkalmas töredékek is. A kiválasztásnál olyan darabokra volt szükség, amelyek belső felülete minél kevésbé homorú. Ahhoz, hogy jó minőségű, éles mikroszkópos felvételeket készíthessünk egyenes felület szükséges. A mikroszkópos felvételek 48-, 75-, 80- és 84-szeres nagyítás alatt Olympus SZX7 típusú binokuláris mikroszkóppal, a Magyar Nemzeti Múzeum Alkalmazott Természettudományi Laboratóriumában készültek.³

Ez a vizsgálat tehát segít a fajhatározásban is, de még inkább arra alkalmas, hogy megállapíthassuk, kiköltött tojásokról van-e szó. Ehhez ismernünk kell a madarak embrionális fejlődését, amelynek során a csibe magzatburka, az *allantoisz* bonyolítja le a fejlődő embrió anyagcseréjét. Az *allantoisz* a tojáshéj belső felével kapcsolatba lépve *reszorbeálja*, azaz kioldja a héj mészsanyagát, ami beépül a csibe testébe és csontozatába. A mészsanyag reszorbciónak nyoma mikroszkóp alatt megfigyelhető a meszes héj belső, *mamilláris* rétegén. Amikor a tojást kiköltötték, akkor a mamillák kráterszerű mélyedésben végződnek (2. kép). Amennyiben ép mamilláris réteget látunk, tehát a mészszlopocskák (mamillák) legömbölyödött végződésűek, az azt jelenti, hogy nem történt reszorbción, a tojást nem költötték ki.⁴ Kiköltött tojásoknál az *allantoisz* mészkioldó működése következtében a legömbölyödött végzések helyett a mamillavégeken kis kráterek láthatók, köztük esetleg még reszorbciónak árkok, mélyedések is megfigyelhetők. Ez mindenhol jellemző a kiköltött tojás meszes héjának belső felületére, kivéve a légkamrát határoló héjrégiót, általában a tojás tompa végén. A héjnak ezen a területén az *allantoisz* a légkamra miatt nem juthat kapcsolatba a tojáshéjjal, így nem is reszorbeálhatja annak mészsanyagát. Ennek következményeképpen a héjnak ezen a területén a belső héjréteg mamillavégei épek maradnak.⁵

A minták belső felülete a legtöbb töredék esetében rossz állapotú volt, a mamilláris réteg nem, vagy csak nehezen volt kivehető, azonban 9 tojásból 6-nál sikerült olyan töredékeket találni, amelyeknél, ha csak részben is, de elemezhető volt a mamilláris réteg. Mindegyiknél az az eredmény született, hogy a tojásmaradványok kiköltött állapotban kerültek a sírokba.

A tojások hagyományos fajhatározásánál figyelembe vesszük a héjtöredékek vastagságát és a mamil-

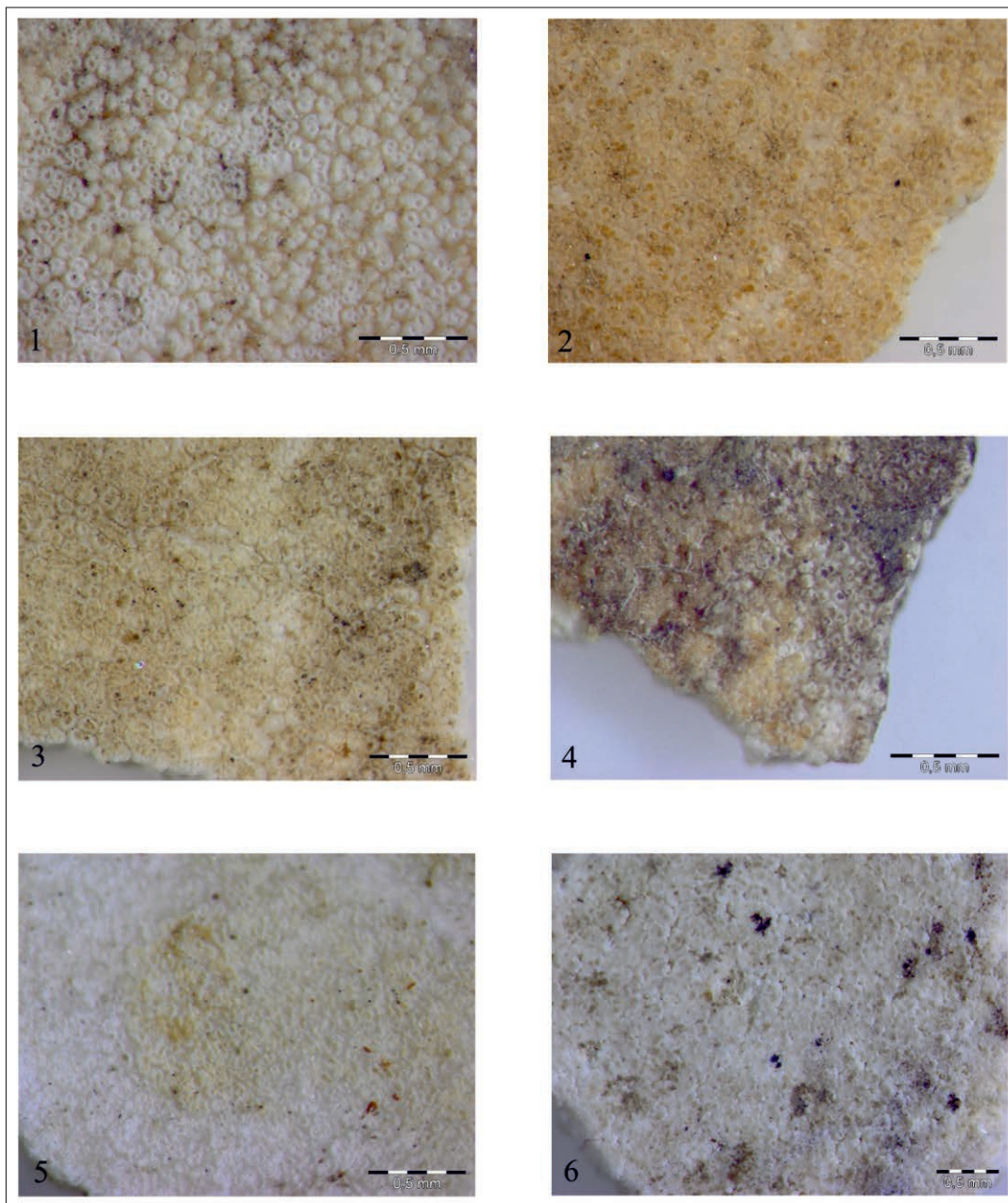
² A módszerről lásd STEWART ET AL 2013.

³ Köszönjük az intézménynek és dr. Kreiter Attila laborvezetőnek, hogy a mikroszkópot használhattuk.

⁴ JAKAB 1980, 312.

⁵ JAKAB 1978, 42.

lák 1 mm²-re eső mennyiségét, ezek a legáltalánosabb határozó bélyegek. A leggyakoribb tojások jellemzői: Tyúktojás esetén a héj vastagsága 0,3–0,35 mm körüli, az 1 mm²-re eső mamillák száma 57–173 közé tehető. Házikacsa esetén a héj vastagsága 0,35–0,4 mm, a mamillák száma 28–173 közötti. A házilúd tojásának héjvastagsága 0,5–0,6 mm, 28–57 db a mamillák 1 mm²-re eső száma. A nyárilúd tojásának héjvastagsága 0,525–0,55 mm, a mamillák száma pedig 28–87 közötti 1 mm²-nyi felületen.⁶ A leletanyagban a házi- és nyárilúd tojások nem voltak elkülöníthetők, ezért csak lúdként szerepelnek.

2. kép. Szegvár-Oromdülő. 1: Kiköltött lúdtojás héjtöredék a 144. sírból. 84×-es nagyítás; 2: Kiköltött tyúktojás héjtöredék a 347. sírből (1. tojás) 80×-os nagyítás; 3: Kiköltött tyúktojás héjtöredék a 347. sírből (2. tojás) 80×-os nagyítás; 4: Kiköltött tyúktojás héjtöredék az 551. sírből. 84×-es nagyítás; 5: Kiköltött tyúktojás héjtöredék a 698. sírből (2. tojás). 75×-ös nagyítás; 6: Rossz állapotú, de kiköltött lúdtojás töredéke a 706. sírből. 48×-os nagyítás

⁶ SIDELL 1993, 13.

A SÍROK LEÍRÁSA

Szegváron 7 sírban összesen 9 tojás volt: két sírba nemcsak egy, hanem két tojást tettek, de közülük az egyikbe két elhunytat temettek. A tojást tartalmazó sírok összefoglaló eredményei az *1. táblázatban* találhatóak.

143. sír: Inf. II. gyermek hanyatt fekvő, nyújtott, állatjázat által bolygatott vázmaradványa. Subadultus juh ágyékcsigolyáinak töredékei kerültek elő a sír betöltéséből, bontás közben.⁷ Tyúk tojásának apró töredékei kerültek elő bontás során a sír betöltéséből.

144. sír: Inf. I. gyermek hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű váza. 1. Adultus tyúk csontvázának részlete a gyermek koponyája mögött. 2. Adultus szarvasmarha koponyája feküdt az állkapcsán az akna északkeleti végében, orral előre. Mellső lábsontjai a koponyától jobbra és balra, a hátsó lábsontok az akna délnyugati végében keresztben, egymáson fekvé kerültek elő. 3. Adultus szarvatlan juh koponyája az állkapcsán az akna északi sarkában, mellső lábsontjai mögötte, az északnyugati fal mellett, a gyermek felkarjával egyvonalban, hátsó lábsontjai ugyancsak az északnyugati fal mellett, a térdekkkel egyvonalban feküdtek. 4. Kiköltött lúdtojás héjtöredékei a gyermek koponyája mögött.

347. sír: Maturus (40–44 éves) nő és bal karján egy inf. I. (3–5 éves) leánygyermek hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű vázmaradványa. A gyermek leletei: 1. Adultus tehén koponyája feküdt a jobb oldalán az akna északkeleti harmadában, az északi negyedben, orral északkeleti irányba. Mellső lábsontjai a koponya mögött, hátsó lábsontjai az akna délkeleti végéből kerültek elő. 2. Egy 6–8 hónapos szarvasmarha koponyája feküdt tarkóján az akna északkeleti harmadában, a délkeleti fal mellett, orral északkeleti irányba. Mellső lábsontjai a koponya mögött, hátsó lábsontjai az akna délkeleti végéből kerültek elő. 3. Egy adultus–maturus tehén koponyája feküdt a jobb oldalán, részben a tehénkoponya alatt, az akna közepén, orral északkeleti irányba. Mellső lábsontjai a koponya mögött, hátsó lábsontjai az akna délkeleti végéből kerültek elő. 4. Subadultus juh koponyája feküdt a jobb oldalán a szarvasmarha koponya és a délkeleti sírfal között, orral északkeleti irányba. Mellső és hátsó lábsontjai a koponya mögött az akna déli negyedéből kerültek elő. 5. Adultus juh koponyája feküdt a bal oldalán a fülke délkeleti fala mellett, orral északkeleti irányba. Mellső és hátsó lábsontjai a koponya alatt és körülötte feküdtek. 6–7. Egy-egy kiköltött tyúktojás héjtöredékei kerültek elő a jobb combcsont, illetve a jobb lábszár felett. 551. sír: Inf. I. (4–5 éves) gyermek hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű csontváza. 1. Adultus juh koponyája a jobb oldalán feküdt a sír nyugati sarkában, orral északi irányba. Megmaradt lábsontjai a sír két hosszoldalánál kerültek elő. 2. Infans juh koponyája a bal oldalán feküdt a sír nyugati sarkában, orral északi irányba. Megmaradt lábsontjai a sír két hosszoldalánál kerültek elő. 3. Tyúk kiköltött tojásának héjtöredékei feküdtek a bal medence és combcsont találkozásának külső oldala mellett.

Sír-szám	Elhunyt életkor-csoportja, neme	Állatfaj	Tojások állapota	Tojás helye a sírban
143.	Infans II.	Tyúk	–	Sír betöltéséből
144.	Infans I.	Lúd	Kiköltött tojás	Koponya mögött
347.	Maturus nő, Infans I. leány	1. Tyúk 2. Tyúk	Kiköltött tojás Kiköltött tojás	Jobb comb- és a jobb lábszár felett
551.	Infans I.	Tyúk	Kiköltött tojás	Bal medence és combcsont találkozásának külső oldala mellett
639.	Maturus nő	Tyúk	–	Sír betöltéséből
698.	Infans I.	1. Tyúk 2. Tyúk	– Kiköltött tojás	Gyerek jobb oldala mellett
706.	Infans I.	Lúd	Kiköltött tojás	Sír betöltéséből

1. táblázat: A tojást tartalmazó sírok adatai

⁷ Köszönjük Lőrinczy Gábornak, hogy a sírok adataiba betekintést nyerhettünk. A sírok állatcsont leleteinek vizsgálatát Vörös István (MNM) végezte.

698. sír: A sír alján inf. I. (1,5–2,5 éves) gyermek hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű, talajlazítóval megbolygatott, hiányos vázmaradványa. 1. Juvenis (1½–2 éves) és egy infans (6–8 hónapos) juh lábsontjainak töredékei kerültek elő a sírban. 2. Két kiköltött tyúktojás apró töredékei kerültek elő a gyermek jobb oldala mellett.

706. sír: Inf. I. (4–5 éves) gyermek hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű, rossz megtartású, hiányos vázmaradványa. Lúd kiköltött tojásának héjtöredékei kerültek elő a sír betöltéséből.

639. sír: Maturus (40–59 éves) nő hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű vázmaradványa. 1. Egy 1½–2 éves szarvasmarha koponyája az állkapcsán feküdt hátrabilent helyzetben az akna közepén, orral északkeleti irányba. Mellső és hátsó lábsontjai a koponya mögött, az akna északnyugati fala mellett kerültek elő. 2. Tyúk tojásának apró töredékei kerültek elő bontás során a sír betöltéséből.

ELEMZÉS, ÖSSZEHASONLÍTÁS

A tojást tartalmazó sírokba leggyakrabban szarvasmarha és juh csontokat tettek, egy sírba tyúkcson-
tokat is.

A 9 tojásból 6 biztosan kiköltött volt, a maradék 3-ról belső felületük rossz állapota miatt ezt nem lehetett megállapítani. A fajok megoszlása: 7 tyúk és 2 lúd. Mindkét lúdtojást inf. I. gyermekek mellé helyezték, a tyúktojások a maturus nők és gyermekek mellől kerültek elő. A temetőben a férfi sírok tojásmaradványokat nem tartalmaztak.

Több avar kori temetőt ismerünk, közös jellemzőjük – függetlenül attól, hogy a kora vagy a késő avar korba sorolhatók – hogy csak a sírok kisebb részébe helyeztek tojást, leggyakrabban egyet, ritkábban kettőt-hármat, esetleg többet is. Szeged-Kiskundorozsma, Kettőshatár I. lelőhelyen feltárt 300 síros késő avar kori temetőrészlet több sírjában is találtak tojásmaradványokat.⁸ Szeged-Kiskundorozsma, Subasa lelőhely késő avar temetőjének 16 sírjából 3-ban fordult elő tojás is.⁹ Hódmezővásárhely-Kopáncs, Homokbánya lelőhelyen 13 avar kori sírt tártak fel, bennük állatsontokon és egyéb régészeti mellékleteken kívül tojások is voltak.¹⁰ Vecsés 67. lelőhelyen 28 késő avar kori sírből többre is helyeztek tojáshéjakat.¹¹ Gyál 7/B lelőhely 82 avar sírjából 2 tartalmazott tojáshéj darabokat is.¹² A Balatonkilitin feltárt a 7. század utolsó harmadától a 8. század utolsó harmadáig használt temető 44 feltárt sírja közül 10-ből kerültek elő tojáshéjmaradványok.¹³ Gyenesdiáson 5 sírban 12 tojást találtak.¹⁴ A székkutas-kápolnadűlői avar temető 555 sírjából 39 tartalmazott 46 tojásmaradványt.¹⁵ Orosháza-Bónum, Téglagyár és Orosháza-Béke Tsz, Homokbánya lelőhelyekről a feltárt nagy mennyiségű sír közül 10-ből 14 tojás került elő.¹⁶ Felgyő, Ūrmös-tanya lelőhelyen 19 sírba tettek tojásokat, volt olyan, amelyikbe 5-6 db-ot is. A tojás mellékletek egy sír kivételével elvesztek, a meglévőbe 5 tojást is helyeztek.¹⁷ Szekszárd, Palánki-dűlő temetőjéből sok tojás került elő, volt olyan sír, amelyikből 10, egy másíkból pedig 14 db.¹⁸

A sírokból előkerült tojások elemzése még nem általános, de az avar temetők archaeozoológiai feldolgozásánál fajhatározásra is találunk példát. Mivel az avar korban – főleg a sírokban – a madarak közül

⁸ MÉSZÁROS–PALUCH–SZALONTAI 2005.

⁹ SZALONTAI–SZ. WILHELM 2006.

¹⁰ TÓTH 2008.

¹¹ RÁCZ 2005.

¹² ZSOLDOS 2008. Az előbbieken felsorolt lelőhelyek tojásmaradványainak az elemzése – tudomásunk szerint – nem történt meg.

¹³ BARTOSIEWICZ 1995, 173.

¹⁴ MATOLCSI 1967, 119–121.

¹⁵ KŐRÖSI 2005, 244, 246.

¹⁶ TUGYA 2012, 3.

¹⁷ KŐRÖSI 2010, 403.

¹⁸ KŐRÖSI 2007, 219–236.

a tyúk a leggyakoribb, az előkerülő tojásokat többségében e fajhoz – ritkábban ludakhoz – sorolják.¹⁹

A tojásokat leggyakrabban női és gyermek sírokba helyezik, férfi sírokba ritkábban kerülnek. Balatonkilitiben 10 sírból 4 női, 4 gyerek volt, 1 nem meghatározható és mindössze 1 volt férfi sír.²⁰ Gyenesdiáson a tojások többnyire gyermek sírokból kerültek elő.²¹ Orosházán a 10 tojásmelléklettel ellátott sírből 4 női, 4 gyerek volt, és csak 2 volt férfisír.²² Szekszárd, Palánki-dűlő lelőhelyen eltérőek az arányok ugyanis 11 női sír (egyik kettős), 3 gyermek mellett viszonylag magas azon férfi sírok száma (7 sír), amelyekből tojások származnak.²³ A Nădlac (RO) határában feltárt késő avar temető tojásmaradványa férfisírből került elő. Az autópálya építését megelőzően 12 késő avar kori sírt tártak fel, közülük azonban csak egyből kerültek elő tojásmaradványok, egy 45–55 éves férfi bal combcsontja mellől.²⁴

Annak vizsgálata, hogy kiköltötték-e a tojásokat, még ritkább. Pedig az első ilyen jellegű tanulmányok már 70-es években megjelentek, de az eredmények kevésbé ismertek: Jakab Béla Szeged környéki avar kori sírokat vizsgált, bennük nyári lúd és házityúk-tojásokat azonosított, mindegyik kiköltött tojás maradványa volt.²⁵ Ugyanerre a következtetésre jutott mind a rácalmási korai avar temető, mind a dunaújvárosi közép avar kori temető tojáshéjleleteinek vizsgálatakor: hasonlóan a Szeged-környéki leletanyaghoz, kiköltött tojások héjrészeiből származnak. Házityúk vagy nyári lúd, vagy mind a két faj tojáshéj-maradványai ismerhetők fel az egyes sírok leletanyagában.²⁶

Kőrösi Andrea a Szekszárd, Palánki-dűlői temető vizsgálatánál Jakab módszerét alkalmazva szintén arra jutott, hogy a sírokba helyezett 55 tojás közül legalább 52 kiköltött volt.²⁷

Ugyanez az eredmény született a fent említett orosházi temetők vizsgálatánál: a tojások kiköltött állapotban kerültek a sírokba, azaz csak az üres héjat vagy annak egy részét helyezték az elhunyt mellé.²⁸

Gyöngyöspata középső- és késő avar kori temetőjének 195 feltárt sírjából 33 tartalmazott tojásokat, közülük azonban 15 elveszett, így 18 tojás vizsgálatára volt lehetőség. Többségében tyúktojások kerültek elő. A néhány lúdtojás egyike sem férfisírből került elő, hanem gyermekek mellé helyezték őket. Minden vizsgált héjtöredék kiköltött tojásból származik.²⁹

A Győr-Moson-Sopron megyei Táp-Borbapuszta közép- és későavar kori temetőben (7. század utolsó harmada – 8. század vége/9. század eleje) 11 sírből 13 tojás került elő, amelyek kivétel nélkül kiköltött tojások töredékei voltak. A sírok egy női kivételével mind gyermeksírok voltak és csak tyúktojások héjmaradványait tartalmazták, lúd- vagy más faj tojásait nem tették a sírba.³⁰

A nádlaçi férfisírba két tojást helyeztek, egy tyúk- és egy lúdtojást, mindkettőt kiköltött állapotban.³¹

Azon lelőhelyek mindegyikénél, ahol elemzésre kerültek a tojásmaradványok, az látható, hogy a tojásokat kiköltött állapotban – azaz csak a héjukat vagy annak egy részét – tették a sírokba. Ez látszik a szegvári temető anyagában is.

E meglehetősen furcsa szokás értelmezése nem könnyű feladat. Miért teszik kiköltött tojások héjmaradványait a sírokba? Többségében női és gyerek, ritkábban férfisírokba? Miért csak a sírok kisebb részé-

¹⁹ BARTOSIEWICZ 1995, 173–182; BÖKÖNYI–MATOLCSI 1995, 209–224; MATOLCSI 1967, 85–124; KŐRÖSI 2005, 244–245.

²⁰ BARTOSIEWICZ 1995, 173–182.

²¹ MATOLCSI 1967, 119–121.

²² TUGYA 2012, 7, 3. ábra.

²³ KŐRÖSI 2007, 219–236.

²⁴ TUGYA 2016, 93–96.

²⁵ JAKAB 1978, 46–47.

²⁶ JAKAB 1980, 321.

²⁷ KŐRÖSI 2007, 226.

²⁸ TUGYA 2012, 3–7.

²⁹ TUGYA kézirat A.

³⁰ TUGYA kézirat B, 1–6.

³¹ TUGYA 2016, 93–96.

ben találni tojásmaradványokat? Sok még az egyelőre nem megválaszolható kérdés. Az azonban biztosnak látszik, hogy ez a szokás a teljes avar korban megfigyelhető, földrajzilag sem csupán egy bizonyos régióra szorítkozik, ugyanis a Dél-Alföld és a Mátra-alja (Gyöngyöspata) mellett a Duna mentén (Dunaújváros, Rácalmás), a Dunántúl keleti (Szekszárd) és északi (Táp-Borbapuszta) részén is megfigyelhető.

Úgy tűnik, nemcsak az avaroknál létezett a kiköltött tojások sírba helyezésének szokása, hanem a germán népeknél is: Tamási, Csikólegelő-homokbánya lelőhelyen 12 langobard sírban találtak kiköltött tojásokat, amelyek közül tíz sírból házi tyúk, egy sírból nyári lúd és házi tyúk, egyből pedig böjti réce tojásmaradványa került elő.³²

A szelestei germán temetőben 5 sírből kerültek elő tojások, amelyek szintén kiköltöttek voltak, tyúk és lúdtojások egyaránt megtalálhatók.³³

A tojásvizsgálatok újabb információkkal gazdagítják az avarok temetkezési szokásaival kapcsolatos ismereteinket: az eddig vizsgált és publikált temetők elemzése mind azt mutatja, hogy az avarok kiköltött tojások maradványait helyezték a sírokba. Ezeket nem tekinthetjük ételmellékletnek, hanem szimbolikus, kultikus jelleget tulajdoníthatunk nekik, bevett, tudatos szokásról beszélhetünk. A tojás ősi termékenység szimbólum, a születés, a teremtés, a megújulás, az újjászületés jelképe, a kereszténységben pedig a feltámadás szimbóluma lett.

<i>Sír száma</i>	<i>Töredékek mennyisége</i>	<i>Héj vastagság (mm)</i>	<i>Mamillaszám/mm²</i>	<i>A töredékek és a mamillák jellemzője</i>	<i>Faj</i>
143.	Közepes	0,2–0,3	–	Rossz állapotú, vizsgálatra nem alkalmas	Nem megállapítható
144.	Közepes	0,3	60–120	Kráteres mamillák, kiköltött tojás	Tyúk
347/1.	Közepes	0,3	60–100	Kráteres mamillák, kiköltött tojás; több töredék belső oldala rossz állapotú, mamillaris réteg alig kivehető.	Tyúk
347/2.	Közepes	0,3		Kráteres mamillák, kiköltött tojás; több töredék belső oldala rossz állapotú, mamillaris réteg nehezen kivehető.	Tyúk
551.	Kevés, kis méretűek	0,2	>60	Kráteres mamillák, kiköltött tojás; a töredékek rossz állapotúak	Valószínűleg tyúk
639.	Nagyon kevés (2 db)	0,1	–	Rossz állapotú, vizsgálatra nem alkalmas	Nem megállapítható
698/1.	Nagyon kevés	0,2–0,3	–	Rossz állapotú, vizsgálatra nem alkalmas	Nem megállapítható
698/2.	Nagy	0,2	60–120	Kráteres mamillák, kiköltött tojás; a töredékek rossz állapotúak, héjuk kopott, vastagságuk csökkent	Tyúk
706.	Kevés	0,3–0,4	–	Kráteres mamillák, kiköltött tojás; a töredékek rossz állapotúak, megtartásúak	Valószínűleg tyúk

2. táblázat. Szegvár-Oromdülő. Az előkerült tojáshéjak adatai

³² JAKAB 1980, 311.

³³ TUGYA kézirat C.

ANALYSIS OF THE EGG REMAINS FROM THE AVAR AGE CEMETERY
OF SZEGVÁR-OROMDŰLŐ

BEÁTA TUGYA – JOHN STEWART

The present study investigates a little-known segment of Avar period burial practices: egg remains placed into the graves. Only seven among the 467 unearthed graves of the early Avar period cemetery of Szegvár-Oromdűlő yielded eggs. Despite their small number, these tiny, often smaller than 1 cm² eggshell fragments provide significant information. Their analysis reveals the egg of which species was placed into the grave. Furthermore, we can also learn whether these eggs were hatched or not. In case these eggshells were the remains of unhatched eggs, we can consider eggs as food offerings. However, in Szegvár, just like in every investigated Avar Age cemeteries, the various number of eggshell pieces placed by the deceased were the remains of hatched eggs.

Their significance cannot be disregarded: we may associate them with symbolic, cultic meanings, and regard their deposition as a common, deliberate practice. Eggs are the ancient symbols of fertility, birth, creation, renewal and rebirth, and became the symbols of resurrection in Christianity.

IRODALOM

- BARTOSIEWICZ 1995: Bartosiewicz L.: Állatsontok Balatonkiliti VII–VIII. századi avar temetőjéből. *Somogy Megyei Múzeumok Közleményei* 11 (1995) 173–182.
- BÖKÖNYI–MATOLCSI 1995: Bökönyi S. – Matolcsi J.: The Animal Remains of the Avar Cemetery at Pókaszeptk. In: Cs. Sós, Á. – Salamon, Á.: *Cemeteries of the Early Middle Ages (6th–9th c.) at Pókaszeptk.* Budapest 1995, 209–224.
- JAKAB 1978: Jakab B.: Fossilis avar- és középkori tojánhéjleletek összehasonlító vizsgálata. *A Móra Ferenc Múzeum Évkönyve* 1976–77/1 (1978) 41–48.
- JAKAB 1980: Jakab B.: Újabb tojánhéjlelet-vizsgálatok eredményei (Longobard és avar kori leletanyag vizsgálata). *A Móra Ferenc Múzeum Évkönyve* 1978–79/1 (1980) 311–322.
- KÖRÖSI 2005: Körösi A.: A Székkutas-Kápolnadűlői avar temető archaeozoológiai vizsgálata. *A Móra Ferenc Múzeum Évkönyve – Studia Archaeologica* 11 (2005) 22–276.
- KÖRÖSI 2007: Körösi A.: Szekszárd-Palánki-dűlő (S-9/V. Ih.) avar temető állatsont mellékletei. *A Wosinszky Mór Múzeum Évkönyve* 29 (2007) 219–236.
- KÖRÖSI 2010: Körösi A.: Felgyő, Ürmös-tanya avar temető állatsontmellékletei. In: Balogh Cs. – P. Fischl K.: *Felgyő, Ürmös-tanya. Bronzkori és avar kori leletek László Gyula felgyői ásatásának anyagából.* A Móra Ferenc Múzeum Évkönyve – Monumenta Archaeologica 1. Szeged 2010, 393–426.
- MATOLCSI 1967: Matolcsi J.: Avarkori háziállatok maradványai Gyenesdiáson. *Magyar Mezőgazdasági Múzeum Közleményei* 1967, 85–124.
- MÉSZÁROS–PALUCH–SZALONTAI 2005: Mészáros P. – Paluch T. – Szalontai Cs.: Szeged-Kiskundorozsma, Kettőshatár 1. In: *Régészeti kutatások Magyarországon 2004 – Archaeological Investigations in Hungary 2004.* Szerk./Ed.: Kisfaludi J. Budapest 2005, 284.
- RÁCZ 2005: Rác T.: Vecsés, 67. számú lelőhely. In: *Régészeti kutatások Magyarországon 2004 – Archaeological Investigations in Hungary 2004.* Szerk./Ed.: Kisfaludi J. Budapest 2005, 302–303.
- SIDELL 1993: Sidell, E. J.: *A methodology for the Identification of Archaeological Eggshell.* MASCA, The University Museum of Archaeology and Anthropology. University of Pennsylvania. Philadelphia 1993.

- STEWART ET AL. 2013: Stewart, J. – Allen, R.B. – Jones, A. K. G. – Penkman, K. E. H. – Collins, M. J.: ZooMS: making eggshell visible in the archaeological record. *Journal of Archaeological Science* 40 (2013) 1797–1804. <https://doi.org/10.1016/j.jas.2012.11.007>
- SZALONTAI–SZ. WILHELM 2006: Szalontai Cs. – Sz. Wilhelm G.: Szeged-Kiskundorozsma, Subasa. In: *Régészeti kutatások Magyarországon 2005 – Archaeological Investigations in Hungary 2005*. Szerk./Ed.: Kisfaludi J. Budapest 2006, 318.
- TÓTH 2009: Tóth K.: Hódmezővásárhely-Kopáncs, homokbánya. In: *Régészeti kutatások Magyarországon 2008 – Archaeological Investigations in Hungary 2008*. Szerk./Ed.: Kisfaludi J. Budapest 2009, 200–201.
- TUGYA 2012: Tugya B.: Avarkori sírok tojánhéjleletei Orosházáról. In: Kovács, E. szerk: *Mozaikok Orosháza és vidéke múltjából* 7 (2012) 3–7.
- TUGYA 2016: Tugya, Beáta: Eggshell Remains in an Avar Age Grave in Nädlac. *Archaeologia Bulgarica* XX, 1 (2016) 93–96.
- TUGYA s.a. kézirat A: Tugya Beáta: *Tojánhéjak Gyöngyöspata avar temetőből*. p. 20
- TUGYA s.a.a. kézirat B: Tugya Beáta: *Táp-Borbapuszta avar temető tojás mellékletei*. p. 6.
- TUGYA s.a.a.a. kézirat C: Tugya Beáta: *Germán temető állat- és tojásmaradványai Szelestéről*. p. 20.
- ZSOLDOS 2008: Zsoldos Á. A.: Gyál, 7/B lelőhely. In: *Régészeti kutatások Magyarországon 2007 – Archaeological Investigations in Hungary 2007*. Szerk./Ed.: Kisfaludi J. Budapest 2008, 216–218.

A SZEGVÁR-OROMDŰLŐI KORA AVAR KORI TEMETŐ TÉRKÉPE

A temető térképe elérhető az alábbi linken:

bit.ly/3RkKyfp

A temető térképe elérhető az alábbi kóddal:

The Szegvár-Oromdűlő cemetery
and the Early Avar Period
in the Trans-Tisza Region

A szegvár-oromdűlői temető
és a Tiszántúl kora avar időszaka

www.martinopitz.hu

9 786156 388308